

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 321.7(477)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНИЙ «ДРЕЙФ» ДО ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТІЇ

Герасіна Людмила Миколаївна – доктор соціологічних наук, професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

У статті здійснений теоретичний аналіз найбільш значущих «моделей» демократії, які необхідно враховувати в процесі політичної модернізації України. У надскладних пост-революційних, воєнних умовах існує нагальна потреба у пошуку оптимальної, ефективної форми демократії та переоцінки траєкторії демократичного «дрейфу», що відбувається в умовах модернізації нашої країни. Процес «транзиту» України до демократії перш за все пов'язан з подоланням рудименту тоталітаризму й автократії. Проголошена сьогодні стратегія реформ фактично націлена на прогресивну модель європейської демократичної держави. Демократичні перетворення вже набули характеру закономірної тенденції, але їхнє протікання все ще залишається проблемним і кризовим, має соціально неупорядкований характер, поки що слабо керованим державними структурами. Тому «модель», що синтезує принципи неоліберальної, плюралістичної та соціальної демократії, може бути реалізована в Україні виключно шляхом збалансування і гармонізації розвитку об'єктивних та суб'єктивних чинників демократизації країни.

Ключові слова: демократичні принципи; народовладдя; ідентитарна, представницька, плебісцитарна, елітарна, неоліберальна, плюралістична, консоціальна, соціальна «моделі» демократії.

В статье осуществлен теоретический анализ наиболее значимых «моделей» демократии, которые необходимо учитывать в процессе политической модернизации Украины. В сверхсложных пост-революционных, военных условиях существует настоятельная потребность в поиске оптимальной, эффективной формы демократии и переоценки траектории демократического «дрейфа», происходящего в условиях модернизации нашей страны. Процесс «транзита» Украины к демократии прежде всего связан с преодолением рудиментов тоталитаризма и автократии. Провозглашенная сегодня стратегия реформ фактически нацелена на прогрессивную модель европейского демократического государства. Демократические преобразования уже обрели характер закономерной тенденции, но их протекание все еще остается проблемным и кризисным, имеет социально неупорядоченный характер, пока что слабо управляется государственными структурами. Поэтому «модель», синтезирующая принципы неоллиберальной, плюралистической и социальной демократии может быть реализована в Украине исключительно путем сбалансирования и гармонизации объективных и субъективных факторов демократизации страны.

Ключевые слова: демократические принципы; народовластие; идентитарная, представительская, плебисцитарная, элитарная, неоллиберальная, плюралистическая, консоциальная, социальная «модели» демократии.

In the article the theoretical analysis of the most meaningful «models» is carried out democracies which must be taken into account in the process of political modernization of Ukraine. In difficult soldiery terms after revolution there is a necessity of the detailed choice (or constructing) of optimum, effective form of democracy and overvalue of trajectory of democratic «drift», what be going on in the period of modernization of country. In the process of «transit» to democracy Ukraine overcame the rudimentary organs of totalitarian and autocratic epoches mainly, and the proclaimed strategy of reforms is actually aimed at the progressive model of the European democratic state. Democratic transformations found character of appropriate tendency already, but their flowing remains a problem and crisis, has socially

unregulated character, while poorly managed state structures. Therefore, the synthesized «model» of new-liberal, pluralism and social democracy can be realized in Ukraine exceptionally by balancing and harmonization of objective and subjective factors of democratization of country.

Keywords: democratic principles; democracy; identical, representative, plebiscite, elite, new-liberal, pluralism, consocial, social the «model» of democracy.

Процеси модернізації сучасної України, що обрала стратегію євроінтеграції, пов'язані зі стратегічним «дрейфом» до ефективної демократичної моделі розвитку країни та вирішення її кризових проблем. Між тим доцільно враховувати, що режим демократії є досить складним за сутністю, оскільки не тільки формує генеральну політичну лінію та суспільні цілі, але й вимагає узгодження суперечливих інтересів ключових «груп впливу», конкурентної апробації різних соціально-політичних альтернатив, забезпечення захисту прав опозиції, етнокультурних меншин, політкульторної толерантності в суспільстві. Демократичні принципи гарантують представництво інтересів різних суспільних груп при ухваленні політичних рішень, що підвищує легітимність влади і керованість політичної системи в цілому. Це *актуалізує* необхідність визначення на концептуальному рівні найбільш придатної для нашої країни «моделі» розвитку демократії, уточнити їх зміст і практичний потенціал можливого впровадження.

Політичний механізм демократії здатний гнучко пристосовуватися до різних форм організації соціуму, до системних перетворень і реформ, забезпечуючи конкуренцію ідей, альтернативних політичних проєктів, що зменшує ризики помилок і сприяє соціальному прогресу. Демократія, як правило, забезпечує досить високий рівень соціально-економічного добробуту людей, стійкість духовних традицій та політико-культурних орієнтацій. Проте кожній країні, що розбудовує демократичну систему, не слід забувати вислів Карла Поппера: «Демократію ми обираємо не тому, що вона багата чеснотами, а тільки для того, щоб запобігти тиранії. Обираємо з розумінням її недоліків і пошуками, як їх подолати» [1].

Мета цієї статті полягає у здійсненні герменевтичного і праксеологічного аналізу найбільш придатних «моделей» демократичного розвитку України як транзитивного суспільства.

Наукове переосмислення світового досвіду з розбудови демократичних суспільств і держав актуалізувало теоретичне оформлення цілісної доктрини демократії. У спадку класичних мислителів (Сократа, Аристотеля, Цицерона, Локка, Монтеск'є, Канта, Гегеля) і в модерному науковому дискурсі (А. де Токвіль, Р. Арон, Р. Дал, Г. Алмонд, К. Поппер, Й. Шумпетер, Н. Луман, С. Хантінгтон) демократія та її цінності представлені найбільш прогресивним напрямком суспільного розвитку. Величезний пласт цих концепцій складає фундаментальну основу для нашого теоретизування з визначеної проблеми. Наукою закріплені трактування «демократії» як способу суспільного буття, що створює найбільш сприятливі умови життєдіяльності та реалізації прав і свобод людини; як найбільш ефективної форми організації політичної (державної) влади в умовах природного соціального розшарування індивідів; як відкритої суспільної системи з високою політичною культурою еліти та соціуму. Найбільш універсальним і корисним для політичних перспектив України, на наш погляд, є трактування сутності демократії, надане вітчизняними науковцями у соціолого-правовому аспекті, як такого порядку суспільних відносин, що визначає зміст стосунків держави, влади і громадянина, його правове становище у суспільстві; це порядок, заснований на певній системі цінностей, ідеалів суспільного устрою та панівного гуманістичного світогляду [2, с. 68–69].

Грунтовний концепт трансформації та демократизації пропонує С. Хантінгтон у праці «Політичний порядок в суспільствах, що змінюються» [3]. Ключовим чинником успішної соціально-економічної й політичної модернізації перехідних суспільств він визначив здатність владних структур та інститутів держави забезпечити керованість даного процесу і стримувати неконтрольовану участь у політиці широких суспільних мас і окремих радикальних груп.

Але суспільні очікування постсоціалістичних країн, пов'язані з крахом тоталітаризму, надшвидкою соціальною трансформацією та демократизацією, виявилися дещо завищеними. Це змусило теоретиків «транзиту» переглянути формат «моделей» демократії перехідного періоду. В результаті процес демократизації був диференційований на етапи, які мають власну логіку. Перший етап, досліджений Д. Растоу і К. Поппером, – вихід із авторитаризму, перехід (*transition*) до демократії, формування інституціональних засад системи; другий – зміцнення (*consolidation*) демократичної системи влади; стійке функціонування режиму демократії (А. Пшеворські, Г. О'Доннел). На рубежі ХХ–ХХІ ст. українське суспільство рішуче заявило про своє місце в еволюції людської цивілізації,

визначивши як дійсно європейська країна вектор європейського розвитку, спрямований на демократизацію політичної системи.

Безперечно, нашій країні, яка майже чверть століття суперечливо долає шлях від авторитарно-бюрократичної до прогресивної демократичної системи влади, життєво необхідно не тільки формально закріпити ідеї та принципи європейської демократії, але й реально запровадити її функціональні інститути, політико-правові норми та найбільш ефективні механізми, щоб на цьому ґрунті успішно модернізувати соціально-економічні, політичні та правові відносини в суспільстві. «Демократія є знаряддям свободи, що діє трьома шляхами, – писав Р. Дал. – По-перше, вільні та справедливі вибори самі по собі вимагають політичних прав на вираження, створення об'єднань та опозицію. По-друге, демократія збільшує можливості самовизначення для тих, хто живе за законами, які вони самі собі обрали... По-третє, вона сприяє моральній самостійності, здатності кожного окремого громадянина зробити законодавчий вибір, а відтак набути, на найглибшому рівні, самоврядування» [4, р. 88–89]. Демократичний процес сприяє розвитку людини, зокрема, зростанню особистої відповідальності, водночас надаючи громадянам найкращі засоби вдосконалення та захисту спільних інтересів.

На нашу думку, Україна в процесі «демократичного транзиту», в тому числі революційних подій 2004 і 2013 років, здебільшого пододала рудименти тоталітарної й авторитарної епохи. Нині її розвиток та проголошена стратегія реформ фактично націлені на прогресивну, демократичну модель держави і суспільства. У цьому процесі слід зазначити роль могутнього, об'єктивного чинника демократизації – «демонстраційний ефект» західних демократій, чиї економічні й соціальні успіхи як взірець викликають інтерес і повагу інших країн та вважаються прямим наслідком демократичного політичного порядку [5]. За наших часів у більшості держав Європи, американського континенту, в Австралії, ряді провідних країн Азії та Близького Сходу саме демократія стала політичним фундаментом державного устрою.

Демократичний прорив країн Східної й Центральної Європи, які модернізувалися наприкінці ХХ ст., не обмежувалися лише однією окремою соціальнозначущою метою: ефективність або співучасть, правова чи соціальна держава, захист меншості або влада більшості, автономія або авторитет. Навпаки, прагнучи швидкого еволюційного прориву та стабільного розвитку надалі, вони стратегічно комбінували якомога можна більше варіантів суспільних цілей, що викристалізувалися в ідеях ринкової демократії протягом усього постсучасного політичного процесу. Так, у 1990-х рр. аналітики, оцінюючи східноєвропейські демократичні ринкові реформи, сформулювали дві версії стратегій: «шокова терапія» та еволюціоністський (градуалістський) підхід, відомі, як «капіталізм через дізайн» та «капіталізм через еволюцію»; що відобразило конкурентні варіації демократичних перетворень неоліберальним або еволюційним шляхом [6, с.15-21]. Зрештою, демократичні процеси і процедури сприяли просуванню найбільш здатних і енергійних людей до влади, підвищуючи якість та конкурентоспроможність європейської політичної еліти.

Як доводить науковий дискурс щодо практик постсоціалістичних країн, процес стратегічного «дрейфу» суспільств до демократії зумовлений впливом ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників, які мають універсальний характер і не зайві для України:

- 1) поступова делегітимізація тоталітаризму і авторитаризму, декомунізація;
- 2) утвердження в політичній свідомості людей ставлення до демократії як до безальтернативної мети суспільного розвитку;
- 3) закріплення в конституційному порядку демократичних прав і свобод людини та громадянина, забезпечення їхнього права на справедливе судочинство;
- 4) міжнародна підтримка ліберально-демократичних перетворень в економічній, політичній і правовій сферах;
- 5) чітка ідентифікація режиму демократії з ринковою економікою, свободою підприємництва, приватною власністю та подоланням корупції;
- 6) масова підтримка демократичної стратегії реформ, яка б відповідала національно-історичному досвіду країни;
- 7) консолідація громадянського суспільства, розбудова його інституцій та структур; становлення «середнього класу»;
- 8) правове визначення суспільно-політичної відповідальності еліти влади за збереження демократичного курсу держави у внутрішній та зовнішній політиці.

На підставі політико-правових практик сучасних держав наукою концептуально розроблені різні «моделі» демократії [7]; їхнє розуміння зобов'язує політичний істеблшмент України до відповідальної

історичної місії: здійснити свідомий «український вибір» із цих альтернатив, який би не суперечив суспільним очікуванням і запроваджував демократичні засади та механізми в державотворчій процес.

«Модель» *ідентитарної* демократії (Ж.-Ж. Руссо, К. Шмітт) засновується на ідеї цілісності народу, нації, класу як політичної нації; наявності у них єдиної волі та її публічної демонстрації. У межах цієї «моделі» домінує принцип належності всієї влади народу як цілісній колективній істоті; права кожного члена асоціації відчужені на користь общини. Народ представлений собою, а не вибраними представниками; його загальна воля безпосередньо виражається на зборах, визначає закони і діяльність влади. Таким чином, має забезпечуватись ідентичність колективної волі політичної нації та діяльності уряду, який технічно реалізує рішення народу. Проте український досвід початку 2000-х рр. засвідчує певний ідеалізм цієї «моделі»: ідентитарні принципи автоматично не забезпечують соборності політичної нації, не виключають протиріч у відносинах «індивід–суспільство–держава», «влада – політична опозиція»; тож не усувають підґрунтя конфліктів і протесту громадян проти злочинних дій влади. У цьому контексті доречно згадати тезу Ю. Хабермаса про те, що в сучасному дискурсі демократії саме практичні питання містять істину, відповідно, вимагають консенсусних, погоджувальних методів єднання.

«Модель» *представницької* демократії (Ш. Монтеск'є, М. Олсон, Ф. Хайек, Ф. Ешер) забезпечує конституційність і обмеження політичного панування, опосередковану участь громадян у державному управлінні через обраних представників. Основні принципи і механізми представницької демократії пропагує ліберальна ідеологія, що прагне чітко забезпечити принцип відповідальності, але при цьому дещо ігнорує принцип політичної співучасті. Воля народу делегується представникам – інституту посередників, які під власну відповідальність формують і ухвалюють політичні рішення. Представницька демократія здебільшого пов'язана з формою парламентських або парламентсько-президентських республік; абсолютна більшість сучасних демократій є представницькими [8, р. 120–124].

Слід зважати, що у цій моделі превалює ідея централізму влади; але відповідальне виконання урядом своїх зобов'язань, на наш погляд, має бути пов'язане з процедурами співучасті громадськості у владі. До цієї форми правління, згідно відновленої конституційної реформи 2004–2006 рр., повернулася і Україна. Після «революції Гідності» нашій державі необхідно суттєво реформувати інститути парламентаризму, дійсного представництва інтересів (зокрема, виборче право) і розширити місцеве самоврядування шляхом реформи з децентралізації влади, яку почали Президент і Верховна Рада VIII скликання.

Досить актуальною лишається «модель» *елітарної* демократії як правління політичної еліти, що є носієм демократичних цінностей завдяки своїй компетентності, професіоналізму, толерантності, урівноваженості [9]. В елітській теорії Й. Шумпетера критерії демократії у здійсненні влади досягаються завдяки певному порядку, коли окремі соціополітичні сили одержують у боротьбі за голоси народу право на ухвалення і реалізацію політичних рішень. Таким чином, роль громадян практично зводиться до відбору (рекрутування) правлячої еліти шляхом виборів, і де-факто відбувається латентне відсторонення мас від влади. За цією моделлю, диференційовані спільноти не мають постійного вирішального голосу в питаннях політики; але діє специфічний «розподіл праці», коли вибрана на певний термін «еліта влади» отримує делеговані функції представництва від більшості населення [10, с. 202].

Елітарна модель у роки незалежності знайшла чимало прихильників в українській політичній верхівці, які впевнені, що конкурентна змінюваність (циркуляція) еліт шляхом виборів автоматично забезпечує Україні прогрес і стабільність. Але при цьому народні маси вважалися некомпетентними, заідеологізованими, схильними до політичного радикалізму. Це був очевидний маніпулятивний дискурс! І ганебні електоральні фальсифікації на президентських виборах в Україні 2004 і 2010 рр., а також парламентських виборах 2006, 2012 і 2014 рр., показали, що законне волевиявлення народу перетворюється на елітарну, скриту, корпоративну справу політичних партій і блоків (які не гребували «сірими» і «брудними» політтехнологіями). Унаслідок цього, на жаль, елітарна «модель» політичного процесу призвела до відчуження громадян від реальної влади, породила «тінізацію» політики, економічну і політичну корупцію, апаратну бюрократизацію чиновництва і «номенклатурний» капіталізм; врешті, що визнається всіма експертами, – до встановлення в Україні так званої «гібридної олігархічної демократії».

На відміну від попередньої моделі, *плебісцитарна* модель демократії (М. Вебер) – це певний спосіб обрання лідерів і засіб надання владі легітимності шляхом залучення населення до суспільних справ. Вона гарантує право людей через референдуми, плебісцити, опитування висловлювати своє схвалення чи заперечення певних законопроектів, нормативно-правових актів влади. І хоч виникає колізія «надлишку свободи», але, чим більше прямої демократії, тим чутливішим стає уряд до вимог широких кіл громадян. Проте форми безпосередньої демократії за прямої участі громадян у прийнятті рішень

використовуються в Україні досить рідко (скоріш, як політична спекуляція), бо не забезпечені юридичним механізмом імплементації; навіть вимоги–накази Майдану часу «революції гідності» майже не реалізовані в українській політиці.

У державно-політичних практиках західних країн досить популярною є теорія і модель *ліберальної та неоліберальної демократії*, що передусім акцентує механізми представницької демократії (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, А. Камю). Її провідна теза пов'язана не стільки з владою більшості, скільки із захистом інтересів меншості; з правлінням такого уряду, який здатний не тільки ухвалювати рішення, а й нести за них відповідальність. У неоліберальних концептах (М.Олсон, Ф. Хайек, Ф. Ешер) демократизація трактується здебільш як максимізація шансів співучасті, як зростання суспільної відповідальності. В цій моделі демократія – це атрибут цивілізованого суспільства, її цінності не існують поза людським буттям; вони є принципами поведінки особистості та спільноти, орієнтирами в усвідомленні власних інтересів та здатності їх захищати і реалізовувати.

Через негативний політичний досвід, кризи і поточні проблеми України ця форма європейської демократії представляється цілком привабливою для нас, завдяки її основним принципам – конституційності та обмеженню політичного панування. Неоліберальна демократія передусім гарантує і захищає права і свободи особистості, підтримує свідомого громадянина й активне суспільство, яке в нашій країні виявило здатність до самоорганізації та самоуправління. Зрештою, для України не втрачають актуальності неоліберальні ідеї правової держави, більш чіткого функціонального розподілу гілок державної влади (по горизонталі й вертикалі), політичного плюралізму, автономії громадянського суспільства від державного втручання, недоторканості приватної власності й свободи бізнесу, обмеження примусового панування більшості над меншістю тощо [11, с. 5–9].

Однією з найбільш розвинутих у західній науці є «модель» *плюралістичної демократії* (А. Бентлі, Р. Дал, Б. Гросс, Г. Ласкі, Д. Трумен, Г. Уоллес). Її автори стверджують, що у сучасному суспільстві ані народ, ані особистість, а група стає головною рушійною силою демократичної політики. Фундаментальні тези цієї моделі можна узагальнити таким чином:

- «зацікавлена група» є центральним елементом демократичної організації суспільства, що гарантує реалізацію інтересів, прав і свобод людини. Статус особистості в політиці не заперечується, але відтісняється на другий план;
- суперництво і «баланс групових інтересів» є соціальною основою демократичної влади;
- загальна воля не формується поза конкуренцією політичних акторів – це результат динаміки, конфліктної взаємодії та компромісу між групами;
- «раціональний егоїзм» (особистих і групових інтересів) є генератором суспільної активності;
- заборони і противаги розповсюджуються не тільки на інституційну сферу, а й на соціальну (стосовно груп–суперників);
- держава є органом, який відповідає за нормальне функціонування системи; арбітром, що гарантує дотримання законів і правил у змаганні різних груп; не допускає монополізації влади; підтримує соціальну справедливість і забезпечує гідні умови життя кожній людині;
- має місце певна дисперсія влади між різними Центрами впливу: державними інститутами, партіями, ЗМІ, лобі, «групами інтересів» тощо;
- є ціннісний консенсус у соціумі на ґрунті визнання і поваги всіх суб'єктів політичної конкуренції до державного ладу, закону, прав людини, демократичних правил «гри»;
- демократична організація базисних груп – умова реального представництва інтересів громадян (а не плюралізму еліт).

Конкретизацію плюралістичної демократії Р. Дал і Ч. Ліндблом здійснили у теорії *поліархії* (1953 р.). Завдяки більш реалістичному аналізу існуючих демократичних систем, в межах цієї теорії поліархія («правління багатьох») визначається як процес, завдяки якому пересічні громадяни можуть здійснювати контроль за політичними лідерами [12, с. 57–58].

Вважаємо надважливим для демократизації України і подолання її політичних криз враховувати зазначені Р. Далем умови, за яких зберігається стабільність режиму поліархії. Передусім, істотним «гальмом» демократії є надмірна централізація й концентрація влади, тому суттєвим чинником розвитку поліархії є розосередження економічних і політичних ресурсів. По-друге, політичні лідери для завоювання і утримання влади не повинні використовувати засоби насильства і ресурси силових структур (армії, поліції, прокуратури). По-третє, це наявність вільного, динамічного суспільства, організованого на принципах плюралізму. По-четверте, конфліктний потенціал субкультурного плюралізму має

врівноважуватися високим рівнем соціальної терпимості, толерантності. По-п'яте, активні громадяни держави мають характеризуватися високою політичною культурою і системою переконань, що ґрунтуються на ідеях плюралістичної демократії.

Більшість сучасних суспільств, як і Україна, є складноструктурними і містять соціальні елементи з характерними «сегментарними відмінностями», що мають етнічну, мовну, расову, релігійну, регіональну або ідеологічну природу. Для цих країн важливою умовою існування є політична стабільність, яка передбачає консолідовану підтримку системи, легітимність влади, громадський порядок і ефективність. А. Лейпхарт, досліджуючи складноструктуровані суспільства, визначає проблему «сегментарного плюралізму» і пропонує шлях її подолання в моделі *консоціальної* (співсуспільної) демократії, коли на основі згоди мінімізуються потенційні лінії розділення; ця «модель» демократії є найбільш затребуваною в Європі. Найсуттєвіша риса *консоціальної* демократії – високі гарантії збереження демократичних якостей і низький рівень примусу, що застосовується до соціуму. Реалізація цієї моделі передбачає ряд вимог:

- здійснення влади великою коаліцією політичних сил і лідерів з усіх сегментів складноструктурованого суспільства; створення коаліційного уряду за участю партій, що представляють основні верстви суспільства;
- пропорційність – головний принцип політичного представництва, розподілу посад у державному апараті та коштів державного бюджету;
- взаємне вето (правило «співпадаючої більшості») як гарантія надає додаткові шанси захисту важливих інтересів меншості та припускає при ухваленні остаточного рішення не звичайну, а кваліфіковану більшість (у 2/3 або 3/4 голосів);
- високий ступінь автономності кожного сегменту суспільства щодо управління своїми внутрішніми справами.

Для української політики має велике значення, що «модель» *консоціації* (демократичної співучасті у владі) спрямована проти відтиснення меншин на політичну периферію чи в жорстку опозицію. Але її можна застосувати у випадку, коли сегментарні групи мають свою політичну організацію та проводять відносно самостійну політику. Зазначимо, що суттєва роль тут відводиться елітам, які мають певну незалежність від тиску рядових членів при укладанні угод, компромісів і здобуття мінімального консенсусу щодо головних суспільних цінностей; це надає можливість послабити загострені протиріччя, навіть якщо в «низах» лишаються розбіжності або ворожість між людьми. Цим пояснюється те, що «автономний, регіональний елітизм» набуває значного впливу в глибоко розділених суспільствах (еліти Шотландії, Північної Ірландії, Каталонії, Криму і Сходу України). Особливе положення еліти провокує її еґоїзм, ізоляціонізм, непідзвітність керівників членам групи. Такі можливі наслідки підказують, що *консоціальною* «модель» демократії доцільно використовувати лише у тих країнах, де сформувалась відповідальна політична еліта.

Найважливіше значення для України, що конституційно закріпила курс на демократичну, соціально орієнтовану, правову державу, на наш погляд, має «модель» *соціальної* демократії. Цей демократичний формат (притаманний країнам Північної та Центральної Європи) проголошує пріоритет людини як головної цінності суспільства і держави, забезпечує політичну рівноправність громадян і визнає їх джерелом влади, передбачає соціально-правову рівність як гарантію використання прав особистості у сфері політики, економіки, духовності [13, с. 38–50]. Ці вимоги не зводяться до егалітарного зрівняння у доходах, а передбачають забезпечення громадянам рівних стартових можливостей у реалізації своїх здібностей і прагнень. В умовах європейського політичного плюралізму, завдяки соціальній демократії сформувався потужний середній клас, який контролює владу, не допускає її надконцентрації та водночас надмірного соціального розшарування.

Воля більшості в демократичному суспільстві інституціоналізована досконалою системою представництва, а поєднання плюралізму і правового консенсусу при соціальній демократії забезпечує прийняття рішень більшістю при дотриманні прав меншості. «Питання в тому, – зазначає Роберт Дал, – чи є справедливим використання більшістю своїх основних політичних прав, щоб позбавити таких прав меншість? Відповідь, звичайно, повинна бути негативна. Адже так більшість заперечує права меншості, необхідні для здійснення демократичного процесу...» [14, с. 29–30]. У розвинених країнах Європи парламентська меншість надійно захищена не тільки конституцією і традиціями, а й регламентами представницьких органів. Наприклад, регламент парламенту Франції передбачає, що під час дебатів на пленарних засіданнях слід суворо дотримуватися правила «трьох третин», за яким: у виступах одна третина

часу призначена уряду, друга – урядовій більшості, а остання – опозиції. Власне з цим принципом демократії асоціюється ідея народовладдя.

Процес демократичної модернізації України вбачається складним і суперечливим, він містить дії з упровадження (запозичення) базових інститутів політики західного зразка, але нашій країні не продуктивно вдаватися до механічної «вестернізації». Бо інституціоналізація демократичних цінностей через специфіку людської свідомості не тягне їхнього ідентичного бачення всіма членами соціуму; а також прагнення політичної одноманітності, що є прямим шляхом до стагнації чи диктатури. Україна за чверть століття незалежності здолала першу фазу демократизації, завдяки конституційному закріпленню й апробації процедур демократії, спробам реформ і контрреформ у галузі державно-політичного управління та змін форми правління. Але ці зрушення дозволили сформуванню лише «гібридний» демократичний режим, коли в українській дійсності лишилися такі явища, як колосальна майнова нерівність у соціальній сфері; недосконалі партійна система, виборче право і судочинство тощо. На думку О. Скрипнюка, в ефективних демократіях між соціальною, правовою державою та громадянським суспільством має існувати «позитивний баланс стримування» [15, с. 429], коли держава перебуває під пильним контролем соціуму, котрий має можливість діяти в межах чинного законодавства.

Отже, друга фаза демократизації актуалізувала в Україні такі завдання:

- закріпити в соціумі ціннісні засади демократії; розвинути демократичні традиції та суб'єктивний чинник демократичних перетворень;
- модернізувати державне управління від центру до регіонів через подолання системної корупції, сприяти публічному менеджменту держави у набутті структурної легітимності;
- гарантувати права і свободи громадян, децентралізацію і поділ функцій влади, емансипацію національних меншин, чесну електоральну конкуренцію, удосконалити партійну систему;
- стимулювати розвиток інститутів ринку і приватної власності, потужність середнього класу, де складаються автономні «групи інтересів» і демократичні партії;
- розвивати соціально-економічну сферу через індустріалізацію, урбанізацію, зростання рівня освіти, доходів і мобільності населення, зменшення нерівності;
- сприяти емансипації та легалізації нових практик та ініціатив громадянського суспільства, контролю соціума над владою, особливо завдяки демократичним реформам децентралізації влади і місцевого самоврядування;
- послабити гостроту «конфлікту еліт» та політичних сил за владу; забезпечити рекрутування нової, демократичної еліти, здатної до модераторства у процесі демократизації України;
- активізувати політичні впливи незалежних мас-медіа та експертно-наукового середовища, наближаючи українську демократію до мерітократії.

Таким чином, демократичний європейський вибір сучасної України став беззаперечним і, як вбачається, мав би ґрунтуватися на синтезі найбільш сутєвих, несуперечливих рис *неоліберальної, плюралістичної та соціальної «моделей» демократії*, враховуючи кризовий політико-економічний стан країни, її полікультурну специфіку, інтернаціоналізований військовий конфлікт на Сході та анексію Криму.

Процес стратегічного «дрейфу» України до демократії поступово набуває характеру закономірної тенденції, що дає надію незворотності демократичних перетворень у нашій державі. Але їхнє протікання досі є проблемним і кризовим, має неупорядкований характер і поки що слабо керованим державними структурами за умов боротьби з сепаратизмом та необхідності військового захисту цілісності країни від зовнішньої агресії. Тому прогресивна європейська «модель» демократії може бути реалізована в Україні виключно шляхом збалансування і гармонізації розвитку об'єктивних та суб'єктивних чинників демократизації суспільства.

Література:

1. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер : у 2 т. [пер. з англ. О. Коваленко, О. Буценко]. – К. : Основи, 1994. – 444 /495 с
2. Цветков В. Демократія. Управління. Бюрократія / В. Цветков, В. Горбатенко. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 346 с.
3. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М.: «Прогресс – традиция», 2004. – 480 с.
4. Dahl R.A. Democracy and Its Critics / Dahl R.A. – New Haven: Yale Universite Press, 1989. – chap.8. – p. 88–89.

5. Зидентоп Л. Демократия в Европе / Ларри Зидентоп ; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Логос, 2001. – 312 с.
6. У пошуках правильної парадигми: Концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / [пер. з англ.; гол. ред. серії Дж. Перлін]. – К.: вид-во «Ай Бі», 2003. – 342 с.
7. Даль Р. О демократии / Роберт Даль; [пер. с англ. А.С. Богдановского]. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 208 с.; Гаджиев К. С. Введение в политическую науку Гаджиев К. С. – М.: Логос, 1997. – 540 с.; Цветков В. В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти : монографія / В. Цветков, І. Кресіна, А. Коваленко. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 496 с.
8. The World Book Encyclopedia. – Volume 5. – p. 120–124.
9. Дай Т. Демократия для элиты. Введение в американскую политику / Т. Дай, Х.Зиглер ; [пер.с англ.] / – М.: Юридическая лит-ра, 1984. – 320 с.; Поренти М. Демократия для немногих. – М.: Прогресс, 1990; Глухова А. В. Элиты в современных политических процессах (опыт сравнительного исследования): монография / [А. В. Глухова и др.] – Воронеж: «Научная книга», 2009. – 177с.; Пилипенко В. Владна еліта у контексті суспільного розвитку / В. Пилипенко, Ю. Привалов, В. Ніколаєвський. – К.: ПЦ «Фоліант», 2008. – 158 с.
10. Шумпетер, Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия / Й. А. Шумпетер ; [пер. с англ.] – М.: Экономика, 1995. – 540 с.
11. Нудненко Л.А. Теория демократии / Л. Нудненко. – М.: «Юристъ», 2001. – 96 с.
12. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: монографія / [за загал. ред. Л.М. Герасіної, О. Г. Данильяна]. – Х.: Право, 2008. – 319 с.
13. Основи демократії: посібник. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.
14. Даль Р. Введение в экономическую демократию / Р. Даль ; [пер. с англ.] – М.: 1991. – 126 с.
15. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики / О. В. Скрипнюк. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ, 2000. – 600 с.